

Ettekanne 15.04.2010

Algupärase lastekirjanduse päev Oskar Lutsu nimelises Tartu linnaraamatukogus

Rahvaraamatukogu ja laste vabalugemine

Eelmisel kevadel kaitsesin Tallinna Ülikoolis magistritöö teemal „Rahvaraamatukogu laste vabalugemist kujundavate tegurite kontkestis“. Vabalugemise all pean silmas vabatahtliku, ense lõbuks ja arenguks lugemist. Magistritöös analüüsisin laste vabalugemise olulisust ning seda mõjutavaid tegureid - kodu, kool, telerivaatamine ja arvutikasutamine. Põhirõhk oli raamatukogu lasteteeninduse ja lastele mõeldud ürituste osas laste vabalugemise kujundamisel.

Magistritöö raames viisin läbi üheksa süvaintervjuud laste lugemise ja lasteraamatukogunduse ala ekspertidega. Nendeks olid lastekirjanduse uurijad, emakeeleõpetaja, Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu ja Eesti Lugemisühingu esindajad, kooliraamatukoguhoidja, lastekirjanik ja rahvaraamatukogude lasteteeninduse spetsialistid.

Intervjueeritavate hinnangul on rahvaraamatukogude roll laste lugemishuvi kujundamisel väga suur, kuid võiks olla veel suurem. Suurt kasutamata potentsiaali nähakse just suurema hulga laste raamatukokku meelitamise näol. Rahvaraamatukogudes on lastele loodud sobiv keskkond, kus neil on võimalik raamatutega tutvuda ja nii ise raamatuid lugemiseks valida, kui ka raamatukoguhoidjalt selleks soovitusi saada. Üheks lapsi lugema motiveerivaks teguriks võiks seejuures olla raamatukoguhoidja personaalne lähenemine lapsele. Lisaks sellele toetavad ja arendavad laste lugemishuvi raamatukogus suur valik raamatuid, nende väljapanek, uudiskirjanduse olemasolu ja seal korraldatavad üritused. Intervjuude käigus toodi välja väga palju erinevaid üritusi, mida rahvaraamatukogudes korraldatakse või võiks korraldada ja mille läbi lapsi raamatu juurde tuua saab. Emakeeleõpetaja Krista Mägi ja EstRA juhatuse esinaine Maili Vesiko-Liinev nendivad, et praegused raamatukoguüritused on adresseeritud eeskätt neile, kes nagunii loevad ja raamatukogus käivad. Üritustega peaks meelitama just neid, kes veel ei käi või satuvad raamatukokku harva.

Raamatukogu võiks intervjueeritavate hinnangul laste ja noorte jaoks olla senisest enam suhtlemiskoht, kus toimuvad vestlusringid, arutlused, arvustamine jne. Lapsi köitvateks üritusteks on karnevalid kirjanduslikel teemadel, näitemängude tegemine, kohtumised kirjanike ning teiste huvitavate inimestega ja igasugused ebatraditsioonilised ettevõtmised. Tähtsa üritusena töid mitmed intervjueeritavad välja kirjandusülevaateid ja uudiskirjanduse tutvustamist, mille tagajärjel lastel tekib huvi käsitletud raamatute vastu.

Lasteraamatukogunduse spetsialistid Ülle Kuuse ja Ädu Neemre peavad väga oluliseks lasteaiarühmadele või klassidele korraldatavaid traditsioonilisi üritusi – ekskursioone ja raamatukogutunde. Kui lapsed esimest korda lasteaias või algklassides raamatukokku tulevad näidatakse neile, mis see raamatumaailm üldse on. Raamatutundides saab juba ette võtta eri teemasid, mis lastes lugemishuvi tekitavad. Raamatukogutunnid on heaks võimaluseks lapsi raamatukokku saada; et nad teaksid, milline koht see on, millised inimesed seal töötavad ja mida kõike sealt endale koju laenamiseks saab valida. Intervjuudest selgus, et õpetajad ei ole eriti innukad lapsi raamatukokku tooma. Selle põhjusena toovad intervjueeritavad välja nii koolis kehtestatud reegleid ja tiheda õppeprogrammi, kui ka õpetajate eneste huvi puudumist.

Traditsioonilised üritused raamatukogus on viktoriinid ja mälumängud, mis annavad võimaluse oma teadmisi raamatust proovile panna, laste jaoks on oluline ka võistulumoment. EstRA juhatause esinaine Maili Vesiko-Liinevi arvates võiks viktoriinide asemel rohkem rõhku panna tegevustele, mis soodustavad raamatule oma hinnangu andmist ja loomingulisuse väljendamist. Viktoriinid võivad jätta sellise mulje, et raamatust peab saama mingeid faktiteadmisi. Oluline oleks rõhuda pigem loomingulisusele ja lugemismõnule.

Raamatute üle arutlemiseks saab lugemisest huvitatud lapsi koondada raamatuklubisse, kus oma kogemusi ka teistega jagada ning teiste arvamus kuulata. Küsimuste abil tuleks suunata lapsi siduma raamatus toimunud oma isiklike kogemustega. Kui lapsed jagavad raamatu sisuga seotud isiklike lugusid, tekib neil parem side raamatu tegelastega ja lõpuks saavad nii rääkija kui kuulajad paremini aru teemadest ja probleemidest, mida raamatus esitati. Eri lastel võib tekkida raamatust mitmeid tõlgendusi, milledest rääkimine aitab raamatust aru saada uutel huvitavatel viisidel. Laste ettekujutusvõime arendamiseks võib lisaks anda ülesandeid, näiteks mõtelda jutule välja uus lõpp või ennustada, mis raamatu tegelastest edasi saab.

Mitmed intervjueeritavad peavad oluliseks, et raamatukogu oleks koht, kus saaks käia kogu perega ja seal hästi koos aega veeta. Raamatukogu võiks olla eri põlvkondade kohtumispaik. Näiteks võiks vanaema või vanaisa tutvustada või lugeda lastele ette oma lapsepõlve lemmikraamatut, võiks korraldada isa ja poja raamatutunde, kolme põlve jututunde jms. Kui laps juba väiksena harjub koos perega raamatukogus käima, siis saab see normaalseks osaks tema elust.

Kahel viimasel sajandil on hakatud erilist tähelepanu osutama väikelaste varase kirjaoskuse arendamisele. Selle mõiste alla koondatakse väikelapse kasvav teadlikkus ja huvi raamatute ning kirjutatud teksti vastu. Kirjaoskuse õppimiseks on vaja rikast kirjanduslikku keskkonda koos juurdepääsuga raamatutele ja erinevatele kogemustele – raamatukogu on selleks ideaalselt sobiv koht. Raamatukogu saab korraldada väikelastele ja nende vanematele mõeldud üritusi. Seesugune mudilastund peaks sisaldama nii salmide lugemist, laulude laulmist, muusika kuulamist kui ka liikumist. Need üritused peaksid olema regulaarsed, sisaldades rutiini ja kordamist, sest just nii õpivad lapsed kõige paremini. Pakkudes lastele järjepidevalt nauditavaid keelelisi kogemusi suureneb nende aju suutlikkus valmistades neid ette hilisemaks lugemiseks ja kirjutamiseks.

Väikelastele mõeldud pereüritustele saab anda lapsevanemate jaoks lisaväärtuse, selgitades erinevate tegevuste juures, kuidas miski soodustab lapse arengut. Sellest õpivad vanemad, et need tegevused ei ole mitte lihtsalt lõbusad, vaid samal ajal ka arendavad. Kui raamatukoguhoidja suhtleb lastega, küsib neilt küsimusi või kommenteerib nende tegevust, näitab ta sellega vanematele, kuidas suhtlemise teel laste kirjaoskust arendada.

Selline raamatukoguhoidja poolne nõ eeskujude näitamine võiks tegelikult toimuda palju ulatuslikumalt. On ju teada, et kodu roll laste lugemishuvi tekitamises on ülisuur. See seisneb eelkõige vanematepoolses lugemise väärtustamises, eeskujus ning ettelugemises. Selle puudumist peetakse üheks peamiseks põhjuseks, miks tänapäeva lapsed vähe loevad. Rahvaraamatukogud saavad lapsevanemaid lapse lugemishuvi arengut puudutavatel teemadel harida ja teadvustada vanematele nende suurt rolli lapse lugemises. Intervjueeritavad pakuvad selleks välja soovitusnimestike koostamist, individuaalset vestlust, koostööd meediaga artiklite kirjutamise näol ja ettekandeid lastevanemate koosolekutel koolis. Emakeeleõpetaja väljendab intervjuus ootust, et raamatukogu oleks senisest enam koolitusasutus.

Raamatukogu jututunnid, kus lastele raamatuid ette loetakse, on intervjueeritavate sõnul eriti olulised just väikelastes lugemishuvi tekitamiseks. See võimaldab lapsel end kuulduga siduda ja sel teemal fantaseerida, märgib üks intervjueeritavatest. Samas ei tohiks ettelugemist minetada ka vanemate

lastele puhul. Ettelugemisel tuleb teose laad ja sisu paremini esile, samuti paraneb lapse keskendumisvõime. Teiseks võimaluseks ettelugemise asemel on jutustamine, mis võib lapsi paremini köita, kuna jutustaja on vabam ja emotsioonid tulevad paremini välja.

William Teale (1999) toob välja kolm aspekti, mida järgida, et jututunnid oleksid efektiivsed: 1) anda lastele mitmekülgseid võimalusi tagasiside andmiseks raamatute kohta, mida ette loetakse, 2) eri tüüpi tekstide valimine ettelugemiseks, 3) kutsuda erinevaid inimesi ette lugema.

Üks aspekt, mis teeb ettelugemise laste jaoks kasulikuks on sotsiaalne interaktsioon laste ja täiskasvanu vahel, loetava raamatu üle arutlemine lugemise eel, ajal ja järel. Lisaks raamatust rääkimisele peaks andma ka teistsuguseid võimalusi tagasisidet anda. Joonistamine või muu kunsti tegemine vastukajana kuulnud jutule süvendab kirjanduslikku kogemust ja teksti mõistmist. Lapsi tuleks julgustada väljendama oma tundeid, mis raamatuga seoses tekkisid läbi näitemängude, näpunukkude, piltide ja muusika. Lugemisele lisanduvad tegevused teevad ettelugemise rikkalikumaks ja aitavad lastel raamatuid paremini mõista ning armastada.

Teiseks jututunni oluliseks aspektiks on, et loetavad tekstid oleksid eri tüüpi, nii multikultuurilises kui žanrilises mõttes. Lisaks ilukirjandusele võiks valida ettelugemiseks ka teatmekirjandust. Viimane aitab kaasa laste teadmiste kasvule. Samuti aitab teatmekirjanduse tekstile omaste organisatoorsete mustritega tutvumine õppida tulevikus lugema teaduslikke materjale ja kirjutama kirjeldavaid tekste. Kooli minnes on lastel vaja edukaks toimetulekuks mõelda informatsioonist organiseeritud viisil.

Luule, seal hulgas liisusalmid ja laulukesed, on teine tähtis teksti tüüp, mida ette lugeda, kuna see pakub erilist esteetilist kogemust ja võimsat viisi kuidas keelt kasutada. Salmid, laulud ja sõnamängud arendavad laste häälikute eristamist, aidates lastel tulevikus paremini lugema õppida. Jutu valiku puhul on oluline, et lool oleks kindel algus, keskosa ja lõpp. Oluline on arvestada kuulajaskonna vanusega. Väikestele lastele meeldivad korduste ja huvitava kõlaga sõnadega jutud, kuid vanemad lapsed eelistavad jutte, kus on palju tegevust, huumorit ja põnevust.

Kolmandaks võimaluseks jututundi efektiivsemaks teha on kutsuda esinema erinevaid lugejaid nagu lapsevanaemad, eri ametialade esindajad, teismelised, mehed jne. Nii pakutakse lastele eri rollimudeleid, kelle eeskujul lapsed tahavad headeks lugejateks saada.

Välismaal on laialt levinud praktikaks lugemise propageerimisel raamatukogude poolt korraldatavad suvelugemisprogrammid. Nende põhisisuks on suve jooksul raamatute lugemine ja loetu kohta tagasiside andmine kas suuliselt või kirjalikus vormis. Tihti on selleks ette antud nimekiri, kust raamatuid lugemiseks valida ning määratud loetavate raamatute arv. Eri aastatel võidakse keskenduda erineva teemaatikaga raamatute lugemisele. Lisaks kaasnevad programmiga tavaliselt erinevad lugemismängud ja -võistlused, raamatuarutelud, raamatutega seotud meisterdamine, kirjanike külaskäigud, jutulugemine, lugemise eest antavad autasud jms. Tallinna Keskraamatukogu näitel on ka meil programm väga edukas ja rohke osalejate arvuga. Ka meil Eestis võiks paljude välisriikide eeskujul korraldada rahvaraamatukogude koostöös üleriigilise suvelugemisprogrammi.

Intervjueeritavate hinnangul mängib laialdane telerivaatamine ja arvutikasutamine laste vabalugemise vähenemises suurt rolli, seda eelkõige aja äravõtmise näol. Rahvaraamatukogude ülesanne peaks olema lugejaid suunata ja õpetada, kuidas veebist kirjandust või sellekohast informatsiooni leida. Lisaks saab raamatukogu ise oma tegevuse laiendamiseks internetti ära kasutada. Kui praegu on küllalt laialt levinud raamatukogu veebisaidil lastele uudiskirjanduse tutvustamine, siis olulisel kohal peaksid olema ka võimalused lastel ise veebisaidil midagi teha, näiteks omaloomingut avaldada, mängudes osaleda, raamatuid kommenteerida jne. Ajafaktori kõrval tuleks esile tõsta ka telerivaatamise ja arvutikasutamise

sisulist mõju lugemisele. Tekkinud on probleemid funktsionaalse kirjaoskuse ja väljendusoskusega. Toimunud on muutused keelekasutuses, mis tulenevad sellest, et internetis on keel muutunud lihtsamaks, sõnade arv lauses on märgatavalt vähenenud, vähenenud on laste keskendumisvõime. Kui interneti võlu seisneb võimaluses informatsioon kiirelt kätte saada, siis soovivad lapsed tänapäeval ka raamatut kiirelt haarata. Arvuti tekitab pealiskaudset lähenemist ja suhtumist. Sellest tulenevalt eelistavad lapsed lühemaid, dünaamilisemaid, hoogsamaid ja põnevaid kirjandustekste. Pikki, kirjeldusi täis romaane ei viitsita enam lugeda. Neid muutusi peab ka raamatukogutöös arvesse võtma nii raamatute soovitamisel kui ka lastele ürituste korraldamisel. Üritus peaks olema hoogne ja mitmekülgne, sisaldades erinevaid tegevusi, millest ükski ei võta liialt palju aega.

UNESCO rahvaraamatukogude manifesti järgi on rahvaraamatukogu üheks oluliseks ülesandeks lastes juba varases eas lugemisharjumuse kujundamine ja selle arendamine. Samuti laste ja noorukite kujutlusvõime ja loovuse ning sõnalise eneseväljendusoskuse arendamise toetamine.

Kasutatud kirjandus

Heinsaar, Piret. Rahvaraamatukogu laste vabalugemist kujundavate tegurite kontekstis : magistritöö. Tallinn : Tallinna Ülikool, 2009.

Teale, W. H. (1999). Libraries Promote Early Literacy Learning: Ideas from Current Research and Early Childhood Programs. *Journal of Youth Services in Libraries*, 12(3), 9-16. Andmebaasis FirstSearch, allandmebaas WilsonSelectPlus (08.04.2009).

UNESCO rahvaraamatukogude manifest (s.d.). <http://www.nlib.ee/7934> (08.04.2009).